

PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC VƯỢT NGHỊCH CẢNH CHO HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG TRONG DẠY HỌC ĐỌC HIỂU VĂN BẢN TRUYỆN

Lưu Thị Thanh Thuý¹, Hà Thị Dung², Hà Giang², Lò Thị Sâm², Nguyễn Thị Anh²

TÓM TẮT

Năng lực vượt nghịch cảnh (Adversity Competence) là khả năng nhận diện nghịch cảnh, đánh giá mức độ ảnh hưởng của nghịch cảnh, tìm kiếm giải pháp phù hợp để vượt lên những nghịch cảnh trong đời sống. Hoạt động dạy học đọc hiểu văn bản truyện có nhiều tiềm năng trong việc rèn luyện năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh nhờ đặc trưng của văn bản truyện và đặc trưng của hoạt động đọc hiểu văn bản truyện. Trong bài viết, chúng tôi làm rõ các vấn đề lí thuyết và đề xuất biện pháp phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trong dạy học văn bản truyện ở trường trung học phổ thông. Khi giáo viên vận dụng linh hoạt những biện pháp này trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện, học sinh sẽ phát triển được năng lực vượt nghịch cảnh, chuẩn bị những khả năng giúp thích nghi với những tình huống khó khăn trong đời sống, đáp ứng yêu cầu về nguồn nhân lực chất lượng cao trong thế kỉ XXI.

Từ khóa: *Năng lực vượt nghịch cảnh, văn bản truyện, đọc hiểu văn bản.*

DOI: <https://doi.org/10.70117/hdujs.80.10.2025.867>

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Năng lực vượt nghịch cảnh (Adversity Competence) có vai trò quan trọng quyết định thành công của mỗi con người. Tác giả Paul G. Stoltz (1997) nhấn mạnh rằng: năng lực vượt nghịch cảnh là yếu tố then chốt quyết định sự thành công của một cá nhân trong học tập, công việc và cuộc sống [6; tr.20]. Đặc biệt, trong xã hội hiện nay, thế giới đang thay đổi nhanh chóng và không ngừng, thị trường việc làm bị ảnh hưởng sâu sắc, nhiều công việc được dự đoán sẽ tự động hóa. Ngoài ra, các yếu tố bên ngoài như biến đổi khí hậu đã đẩy nhanh hơn nữa tốc độ thay đổi, định hình lại cách con người làm việc, tương tác. Điều đó tạo ra cơ hội lớn giúp con người ngày càng tiến bộ hơn, nhưng đi đôi với đó là những thách thức lớn: con người phải đối mặt với sự cạnh tranh khốc liệt chưa từng có, đòi hỏi sự kiên cường, lạc quan, đưa ra cách xử lí đúng đắn, tích cực trước những tình huống nghịch cảnh.

Trên thế giới và tại Việt Nam, vấn đề nghiên cứu về năng lực vượt nghịch cảnh đã được nhiều nhà khoa học quan tâm, chú trọng. Tuy nhiên, đến nay chưa có công trình nào xây dựng cấu trúc năng lực vượt nghịch cảnh và cấu trúc của năng lực vượt nghịch cảnh trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện; các tác giả chưa hệ thống hóa các biện pháp phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trung học phổ thông thông qua dạy học đọc hiểu văn bản truyện trên cơ sở cấu trúc của năng lực này. Dựa trên cơ sở khoa học của việc phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trung học phổ thông trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện, bài viết đề xuất các biện pháp nhằm phát triển năng lực này cho học sinh.

¹ Khoa Khoa học Xã hội, Trường Đại học Hồng Đức; Email: luuthithanhthuy@hdu.edu.vn

² Sinh viên lớp K25 CLC Đại học Sư phạm Ngữ văn, khoa Khoa học Xã hội, Trường Đại học Hồng Đức

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Chúng tôi sử dụng phương pháp phân tích, tổng hợp và hệ thống hóa, khái quát hóa để nghiên cứu các vấn đề lý thuyết có liên quan đến năng lực vượt nghịch cảnh và dạy học đọc hiểu văn bản truyện ở trường trung học phổ thông nhằm xây dựng cơ sở lý luận cho bài báo. Trên cơ sở đó, chúng tôi xây dựng khung lý thuyết của vấn đề phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trung học phổ thông trong quá trình dạy học đọc hiểu văn bản truyện, đồng thời đề xuất một số biện pháp sư phạm phù hợp nhằm góp phần phát triển năng lực vượt nghịch cảnh và nâng cao hiệu quả dạy học Ngữ văn.

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU VÀ THẢO LUẬN

3.1. Khái quát về năng lực vượt nghịch cảnh và tiềm năng của việc phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện

Theo *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, adversity được định nghĩa là: “a difficult or unpleasant situation” [4; tr.22] - một tình huống khó khăn hoặc bất lợi. Nghịch cảnh là “những hoàn cảnh đầy đe dọa hay thách đố” [5; tr.3], “cảnh ngộ trắc trở, trái với lẽ thường” [3; tr.839]. Có thể thấy, tình huống nghịch cảnh là những tình huống éo le, trắc trở, bất định, vượt ngoài dự đoán, buộc con người phải đối diện và tìm cách thích nghi nếu muốn tiếp tục phát triển. Tình huống đó có khả năng gây rối loạn cảm xúc, tổn thương tâm lý và ảnh hưởng lâu dài đến sự cân bằng nội tâm của con người. Các tình huống nghịch cảnh thường gắn với những biến cố lớn trong đời sống, các mối quan hệ xã hội hoặc những sự kiện khách quan có tính bất định. Như vậy, năng lực vượt nghịch cảnh là khả năng của một cá nhân trong việc vận dụng kiến thức, kỹ năng, thái độ, ... để vượt qua các tình huống nghịch cảnh trong cuộc sống. Năng lực vượt nghịch cảnh không chỉ phản ánh sự kiên trì, mà còn bao gồm khả năng giải quyết vấn đề, duy trì tinh thần lạc quan và điều chỉnh hành vi một cách linh hoạt trong nghịch cảnh. Năng lực này còn thể hiện qua khả năng học hỏi từ thất bại và tìm kiếm cơ hội trong nghịch cảnh. Đây là năng lực yêu cầu cá nhân nhận thức tình huống nghịch cảnh, nêu ra các giải pháp để vượt qua tình huống nghịch cảnh và rút ra bài học, kinh nghiệm sau mỗi lần giải quyết tình huống nghịch cảnh.

Năng lực vượt nghịch cảnh có mối quan hệ chặt chẽ với các năng lực cốt lõi được nêu trong *Chương trình giáo dục phổ thông môn Ngữ văn 2018* [1]. Trong quá trình đối mặt với những tình huống phức tạp hoặc đầy thách thức, người có năng lực vượt nghịch cảnh thường không dễ dàng bỏ cuộc hay nản chí. Họ có khả năng giữ vững tinh thần, kiên trì và bình tĩnh để tiếp tục tìm kiếm giải pháp phù hợp. Chính sự bền bỉ này tạo điều kiện cho tư duy sáng tạo được phát huy, bởi khi các hướng đi quen thuộc không còn hiệu quả, con người buộc phải suy nghĩ linh hoạt, đổi mới cách tiếp cận để vượt qua trở ngại. Bên cạnh đó, khi đối mặt với tình huống nghịch cảnh, người có năng lực tự học sẽ chủ động tìm kiếm kiến thức, kỹ năng mới để vượt qua thách thức thay vì phụ thuộc vào người khác. Họ biết xác định mục tiêu học tập, lập kế hoạch phù hợp và điều chỉnh cách tiếp cận khi cần thiết. Đồng thời, năng lực tự chủ giúp họ kiểm soát cảm xúc, duy trì động lực và kỷ luật bản thân trong suốt hành trình vượt qua nghịch cảnh. Ngược lại, chính những trải nghiệm vượt qua nghịch cảnh sẽ rèn luyện con người tính kỷ luật, sự độc lập và tinh thần học hỏi, làm giàu thêm cho năng

lực tự học và tự chủ. Ngoài ra, trong nhiều tình huống khó khăn, con người không thể đơn độc giải quyết mọi vấn đề mà cần đến sự hỗ trợ và phối hợp từ người khác. Người có năng lực vượt nghịch cảnh không chỉ biết kiên trì và thích nghi, mà còn có khả năng tìm kiếm sự giúp đỡ đúng lúc, lắng nghe ý kiến đa chiều và duy trì tinh thần làm việc nhóm trong những thời điểm căng thẳng. Điều đó đòi hỏi họ phải có kỹ năng giao tiếp hiệu quả, biết truyền đạt suy nghĩ rõ ràng, đồng cảm và thấu hiểu người khác. Vì vậy, tuy khái niệm năng lực vượt nghịch cảnh chưa được nêu trong mục tiêu phát triển năng lực của *Chương trình Giáo dục phổ thông môn Ngữ văn 2018*, nhưng việc phát triển năng lực vượt nghịch cảnh là cần thiết và hỗ trợ phát triển các năng lực quan trọng khác.

Văn bản truyện phản ánh chân thực những khó khăn mà con người phải đối mặt, từ đó cung cấp những bài học quý giá về nghị lực, ý chí và cách thức vượt qua thử thách. Quá trình đọc và phân tích truyện giúp học sinh hiểu rõ hơn về tác động của hoàn cảnh đối với con người và nhận diện những yếu tố giúp một cá nhân có thể vượt lên số phận. Ngoài ra, văn bản truyện với đặc trưng phản ánh chân thực những thử thách trong cuộc sống, không chỉ tái hiện hiện thực mà còn là nơi ươm mầm tư duy tích cực trước nghịch cảnh. Đọc truyện giúp học sinh nhận thấy: nghịch cảnh không chỉ là một yếu tố khách quan mà còn là một phần tất yếu trong hành trình trưởng thành. Thông qua văn học, học sinh hiểu rằng nghịch cảnh có thể là động lực thay đổi, là cơ hội để nhân vật phát triển, từ đó khơi gợi nhận thức rằng chính bản thân người đọc cũng có thể học hỏi từ những thất bại để trở nên kiên cường hơn.

Trong quá trình đọc, học sinh không chỉ tiếp nhận nội dung mà còn hoá thân vào nhân vật, từ đó hình thành kỹ năng đặt mình vào tình huống nhất định, đây là một yếu tố quan trọng trong việc rèn luyện năng lực vượt nghịch cảnh. Tác giả Hoàng Thị Mai đã nhấn mạnh: “đọc văn thực sự là một môi trường trải nghiệm thú vị và bổ ích cho phép người đọc được tham gia nếm trải, phán xét, mặc cả, cưỡng lại, đưa ra quyết định thay đổi số phận bi kịch” [2, tr.27]. Khi học sinh thấu hiểu những “cảnh ngộ éo le, trắc trở” của nhân vật, các em sẽ dễ dàng đồng cảm, từ đó xây dựng nội lực tinh thần đối diện với thử thách trong thực tế. Bên cạnh đó, theo nghiên cứu của Paul Stoltz (1997), người có cơ hội tiếp xúc với những thách thức tinh thần sẽ dần hình thành khả năng “miễn nhiễm với nỗi tuyệt vọng” và có xu hướng chủ động tìm giải pháp thay vì đầu hàng [6]. Văn bản truyện, nhờ cấu trúc tình huống phong phú, có thể trở thành công cụ hiệu quả, giúp học sinh tập dượt vượt qua nghịch cảnh trong thế giới tưởng tượng trước khi đối diện với thực tế đời sống. Dạy học văn bản truyện là một phương pháp tích cực giúp học sinh bồi đắp ý chí, khả năng tư duy phản biện và biết tìm cách thích ứng với cuộc sống, từ đó góp phần hình thành nhân cách toàn diện.

Theo Stoltz (1997), năng lực vượt nghịch cảnh được đo lường bằng bốn chỉ số, viết tắt là CORE, gồm: C (Control) - khả năng nhận thức và kiểm soát được tình huống, làm chủ cách phản ứng của bản thân trước nghịch cảnh; O (Ownership) - khả năng xác định được nguyên nhân của nghịch cảnh, nhận thức được trách nhiệm của mình trong việc giải quyết nghịch cảnh; R (Reach) - khả năng kiểm soát, khống chế được mức độ thất bại và phạm vi ảnh hưởng tiêu cực của nghịch cảnh để giải quyết tình huống một cách hiệu quả; E (Endurance) - khả năng xác định thời gian tồn tại kéo dài của nghịch cảnh (xác định nghịch cảnh tồn tại ngắn chứng tỏ mức độ kiên cường, bản lĩnh và tinh thần lạc quan của chủ thể và ngược lại [6]. Căn cứ trên cấu trúc của năng lực và nghiên cứu về các chỉ số của năng lực

vượt nghịch cảnh, chúng tôi đề xuất cấu trúc năng lực vượt nghịch cảnh gồm hai thành phần: Thành tố có thể quan sát và thành tố ẩn. Thành tố ẩn gồm: các tri thức nền tảng về khoa học, văn hóa, xã hội... và những hiểu biết về năng lực vượt nghịch cảnh, kỹ năng vượt nghịch cảnh, động cơ, hứng thú, niềm tin, hệ giá trị liên quan đến năng lực vượt nghịch cảnh. Thành tố có thể quan sát được, bao gồm: nhận thức tình huống nghịch cảnh; nhận thức được vai trò, trách nhiệm của bản thân trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh; đề xuất, đánh giá và lựa chọn biện pháp phù hợp nhất để bản thân vượt qua nghịch cảnh.

Căn cứ vào cấu trúc của năng lực vượt nghịch cảnh, đặc trưng của văn bản truyện và hoạt động đọc hiểu văn bản truyện, chúng tôi xác định các thành tố của năng lực vượt nghịch cảnh và các chỉ số hành vi thể hiện mỗi thành tố của năng lực vượt nghịch cảnh trong quá trình đọc hiểu văn bản truyện như sau:

Bảng 1. Bảng chỉ số hành vi năng lực vượt nghịch cảnh trong đọc hiểu văn bản truyện của học sinh trung học phổ thông

Thành tố	Chỉ số hành vi
1. Nhận thức tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện	1.1. Xác định được tình huống nghịch cảnh mà nhân vật gặp phải trong văn bản truyện và gọi tên tình huống đó
	1.2. Phân tích nguyên nhân khách quan và chủ quan dẫn đến nghịch cảnh của nhân vật trong văn bản truyện
	1.3. Dự đoán, đánh giá được những hậu quả, tác động của nghịch cảnh đến nhân vật trong văn bản truyện
2. Nhận thức được vai trò, trách nhiệm của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh, chỉ ra được khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh	2.1. Nhận thức được vai trò, trách nhiệm của bản thân nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện
	2.2. Chỉ ra được khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện
3. Chỉ ra được các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh của nhân vật và đề xuất thêm các biện pháp giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện	3.1. Chỉ ra các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh của nhân vật trong văn bản truyện
	3.2. Đề xuất thêm các biện pháp giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện
4. Đánh giá và lựa chọn biện pháp phù hợp nhất để nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện	4.1. Đánh giá các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện
	4.2. Lựa chọn biện pháp tối ưu nhất để vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện

Như vậy, trong hoạt động đọc hiểu văn bản truyện, cấu trúc năng lực vượt nghịch cảnh có những đặc trưng riêng. Việc xác định rõ những đặc trưng này sẽ góp phần quan trọng trong việc đề xuất các biện pháp khả thi, phù hợp giúp cho nhân vật vượt lên nghịch cảnh và làm cơ sở để đánh giá được chính xác, phù hợp năng lực vượt nghịch cảnh của người học.

3.2. Biện pháp phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện ở trường trung học phổ thông

3.2.1. Hướng dẫn học sinh nhận thức tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện

3.2.1.1. Hướng dẫn học sinh xác định tình huống nghịch cảnh mà nhân vật gặp phải trong văn bản truyện

Xác định tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện là quá trình nhận diện và gọi tên những tình huống khó khăn, thử thách mà nhân vật phải đối mặt. Đây là một kỹ năng quan trọng giúp học sinh hiểu sâu hơn về nội dung văn bản truyện, động cơ, hành động của nhân vật và ý nghĩa tư tưởng của tác phẩm. Tình huống nghịch cảnh được nhận diện thông qua các chi tiết quan trọng trong tác phẩm, bao gồm những biến cố, xung đột và những yếu tố tác động đến cuộc sống của nhân vật. Khi nhận diện được điều này, học sinh không chỉ có cái nhìn sâu sắc về bối cảnh, tính cách nhân vật và diễn biến câu chuyện mà còn đồng thời nhận thức được về tình huống nghịch cảnh. Giáo viên hướng dẫn học sinh tự đặt và trả lời các dạng câu hỏi sau để xác định được tình huống nghịch cảnh: *Nhân vật gặp phải hoàn cảnh gì đặc biệt khó khăn, éo le? Nhân vật đang đối diện với những xung đột, tình huống đặc biệt, khác thường nào? Những biến cố nào đã làm thay đổi cuộc đời nhân vật? Nhân vật có phải đối diện với lựa chọn khó khăn hoặc mâu thuẫn gay gắt không? Nhân vật có bị đẩy đến bước đường cùng hoặc phải đưa ra quyết định quan trọng không?...*

Việc đặt câu hỏi và trả lời những câu hỏi này sẽ giúp học sinh có cái nhìn rõ ràng hơn về tình huống nghịch cảnh.

3.2.1.2. Hướng dẫn học sinh phân tích nguyên nhân khách quan và chủ quan dẫn đến nghịch cảnh của nhân vật trong văn bản truyện

Trong văn bản truyện, nghịch cảnh vốn không chỉ xuất phát từ hoàn cảnh bên ngoài mà còn đến từ chính nội tại của mỗi cá nhân. Nguyên nhân khách quan có thể đến từ xã hội (định kiến, lòng tham, sự ghen ghét, đố kỵ...), môi trường tự nhiên (thiên tai, khí hậu khắc nghiệt,...). Trong khi đó, nguyên nhân chủ quan thường bắt nguồn từ tính cách, nhận thức, lựa chọn hay hành động,... của nhân vật. Trong đọc hiểu văn bản truyện, việc hướng dẫn học sinh phân tích các nguyên nhân này giúp các em nhận thức rõ mối quan hệ tác động qua lại giữa con người và hoàn cảnh, đồng thời rèn luyện khả năng đánh giá tình huống. Đây cũng là cơ sở quan trọng để tìm ra hướng giải quyết nghịch cảnh, bởi khi hiểu được nguồn gốc của khó khăn, con người mới có thể đề ra biện pháp để khắc phục và vượt qua.

Giáo viên hướng dẫn học sinh tự đặt và trả lời các dạng câu hỏi sau để xác định nguyên nhân khách quan và chủ quan của tình huống nghịch cảnh: *Những yếu tố xã hội đã tác động đến số phận nhân vật? Nếu hoàn cảnh xã hội thay đổi, liệu cuộc đời nhân vật có thay đổi theo chiều hướng tích cực hơn không? Đặc điểm tính cách nào đã khiến nhân vật rơi vào*

tình huống nghịch cảnh? Những suy nghĩ hoặc niềm tin nào đã khiến nhân vật rơi vào tình huống nghịch cảnh? Quyết định nào đã khiến nhân vật rơi vào tình huống nghịch cảnh? Hành động nào đã khiến nhân vật rơi vào tình huống nghịch cảnh? Thái độ nào đã khiến nhân vật rơi vào tình huống nghịch cảnh?...

3.2.1.3. Hướng dẫn học sinh đánh giá những tác động của nghịch cảnh đến nhân vật trong văn bản truyện

Ngoài việc nhận ra tình huống nghịch cảnh, phân tích nguyên nhân dẫn đến nghịch cảnh, việc đánh giá tác động của nghịch cảnh đối với nhân vật là một hoạt động quan trọng giúp người học hiểu sâu hơn về diễn biến tâm lý, số phận nhân vật và tư tưởng tác phẩm. Mỗi nhân vật trong truyện đều chịu tác động khác nhau khi đối mặt với nghịch cảnh. Những tác động này có thể ảnh hưởng đến nhiều khía cạnh của nhân vật như mất mát về vật chất, thay đổi tính cách, biến đổi số phận, bi kịch tinh thần hay mức độ khổ đau mà nhân vật phải trải qua. Việc đánh giá những tác động này không chỉ giúp học sinh nhận diện biến cố trong truyện, những giá trị nhân sinh được gửi gắm mà còn là cơ sở để xác định mức độ nghịch cảnh, thời gian nhân vật vượt qua khó khăn.

Ở giai đoạn trong khi đọc, giáo viên hướng dẫn học sinh tự đặt và trả lời các câu hỏi sau để dự đoán tác động của nghịch cảnh đối với nhân vật: *Gặp phải nghịch cảnh này, nhân vật liệu sẽ cảm thấy thế nào? Nghịch cảnh này liệu có làm thay đổi suy nghĩ hoặc niềm tin của nhân vật không? Nhân vật liệu có thay đổi hoàn toàn sau khi trải qua nghịch cảnh không? Em dự đoán gì về số phận của nhân vật sau khi trải qua tình huống nghịch cảnh này?...*

Ở giai đoạn sau khi đọc, giáo viên cần hướng dẫn học sinh đánh giá mức độ ảnh hưởng của nghịch cảnh đến nhân vật trong suốt quá trình phát triển của câu chuyện. Giáo viên có thể gợi ý một số câu hỏi để giúp học sinh đánh giá được tác động của nghịch cảnh: *Nghịch cảnh có làm nhân vật mất đi tài sản, công việc hoặc phương tiện mưu sinh không? Sự mất mát đó ảnh hưởng như thế nào đến cuộc sống của nhân vật? Sau khi trải qua nghịch cảnh, tính cách nhân vật thay đổi như thế nào? Nghịch cảnh khiến nhân vật rơi vào bi kịch tinh thần thế nào? Nhân vật có bị dằn vặt, đau khổ, tuyệt vọng hay đấu tranh nội tâm không? Nghịch cảnh đã làm thay đổi cuộc đời của nhân vật như thế nào?...*

Việc hướng dẫn học sinh sử dụng các dạng câu hỏi dự đoán và đánh giá tác động của nghịch cảnh đến nhân vật trong văn bản truyện không chỉ giúp các em hiểu sâu hơn về tác phẩm mà còn góp phần quan trọng trong việc phát triển năng lực vượt nghịch cảnh.

3.2.2. Hướng dẫn học sinh nhận thức vai trò, trách nhiệm và khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh

Việc nhận thức được vai trò, trách nhiệm và khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh là cần thiết vì đây là cơ sở để nhân vật vượt lên tình huống nghịch cảnh. Nhờ việc đánh giá vai trò, trách nhiệm của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh, khi bắt gặp tình huống nghịch cảnh trong thực tế, học sinh có thể tự nhận thức được vai trò, trách nhiệm, khả năng của bản thân trong việc vượt lên nghịch cảnh.

Giáo viên hướng dẫn học sinh nhận thức được vai trò trách nhiệm và khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh bằng cách hướng dẫn học sinh tự đặt và trả lời các dạng câu hỏi sau: *Trong tình huống nghịch cảnh, nhân vật đóng vai trò gì? Vai*

trò của nhân vật trong việc giải quyết vấn đề trong tình huống là gì? Nhân vật có ý thức như thế nào về tác động của hành động của mình đến những người xung quanh? Nhân vật thực hiện trách nhiệm của mình một cách tự nguyện, hay bị ép buộc? Nhân vật có những khả năng nào trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh? Phẩm chất nào của nhân vật có thể giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh? Nhân vật có thể tìm sự hỗ trợ nào không?...

Việc sử dụng các câu hỏi gợi mở vào việc hướng dẫn học sinh nhận thức về vai trò, trách nhiệm và khả năng của nhân vật trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh giúp học sinh rút ra được các bài học quan trọng về khả năng vượt qua khó khăn trong cuộc sống.

3.2.3. Hướng dẫn học sinh chỉ ra các biện pháp vượt qua nghịch cảnh của nhân vật và đề xuất thêm các biện pháp giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện

3.2.3.1. Hướng dẫn học sinh chỉ ra các biện pháp vượt qua nghịch cảnh của nhân vật trong văn bản truyện

Nhận ra biện pháp giúp nhân vật vượt qua nghịch cảnh là một yếu tố quan trọng trong việc phát triển kỹ năng phân tích văn bản truyện của học sinh, vì qua đó, các em có thể nâng cao khả năng nhận diện vấn đề và tìm kiếm giải pháp sáng tạo. Việc hướng dẫn học sinh chỉ ra các biện pháp giúp nhân vật vượt qua nghịch cảnh không chỉ làm rõ nội dung của truyện mà còn góp phần nâng cao khả năng tư duy sáng tạo, kỹ năng giải quyết vấn đề trong các tình huống thực tế.

Trong quá trình đọc hiểu văn bản truyện, giáo viên có thể hướng dẫn học sinh phát triển khả năng nhận ra các biện pháp mà nhân vật sử dụng để vượt qua nghịch cảnh nhờ vào việc phân tích tình huống và hành vi của nhân vật, học sinh tự đặt và trả lời các dạng câu hỏi sau: *Nhân vật đã có hành động và thái độ như thế nào để vượt lên trên nghịch cảnh? Nhân vật có nhờ ai giúp đỡ mình để vượt qua nghịch cảnh hay không? Nhân vật đã có trăn trở và suy tính gì để vượt lên tình huống nghịch cảnh? Nhân vật có nhận ra và vận dụng được khả năng của bản thân để giải quyết tình huống nghịch cảnh không?...*

3.2.3.2. Hướng dẫn học sinh đề xuất biện pháp mới để nhân vật vượt lên trên nghịch cảnh

Một tình huống nghịch cảnh có thể có nhiều biện pháp để giải quyết, bên cạnh việc chỉ ra biện pháp vượt lên nghịch cảnh của nhân vật, giáo viên có thể hướng dẫn học sinh đề xuất thêm các biện pháp mới. Việc đề xuất này giúp các em rèn luyện khả năng giải quyết vấn đề và ứng dụng các giải pháp linh hoạt trong cuộc sống. Giáo viên hướng dẫn học sinh tự đặt và trả lời các dạng câu hỏi sau: *Em có đề xuất thêm biện pháp nào khác giúp nhân vật vượt lên tình huống nghịch cảnh không? Theo em, nhân vật cần thêm sự hỗ trợ nào khác để vượt qua nghịch cảnh? Em có cách nào để nhân vật phát huy tiềm năng của cá nhân trong việc giải quyết tình huống nghịch cảnh không?...*

3.2.3.3. Hướng dẫn học sinh đánh giá và lựa chọn biện pháp phù hợp nhất để vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện

Một tình huống nghịch cảnh khi nhìn nhận từ nhiều góc độ khác nhau sẽ có những biện pháp khác nhau để vượt qua. Người có năng lực vượt nghịch cảnh cần đánh giá được

các biện pháp này để chọn ra phương án hiệu quả nhất. Tuy nhiên, biện pháp dù được xác định là đúng, là thích hợp nhất ở một hoàn cảnh, một thời điểm, vẫn có thể không phù hợp nữa khi hoàn cảnh, tình huống có sự thay đổi. Do đó, việc xem xét, đánh giá cần được thực hiện thường xuyên, liên tục, có sự điều chỉnh linh hoạt để luôn xác định được biện pháp hữu hiệu, tối ưu nhất.

Để lựa chọn biện pháp tối ưu nhất, học sinh phải trải qua một quá trình xem xét, đánh giá đa chiều. Giáo viên cần hướng dẫn học sinh đánh giá các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh căn cứ trên các tiêu chí sau: tính khả thi, tính tích cực, phạm vi đối tượng ảnh hưởng, phạm vi thời gian ảnh hưởng, hiệu quả tác động. Tuy nhiên, khi áp dụng các tiêu chí này trong đánh giá các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện, người học cần lưu ý: Trong đọc hiểu văn bản truyện, việc đánh giá các biện pháp không thể chỉ bằng các tiêu chí lý tính hay tính hiệu quả thực tế. Bởi, văn chương phản ánh đời sống, mỗi tác phẩm truyện là một thế giới, mỗi nhân vật là một cá thể độc đáo, riêng biệt, chịu sự chi phối của hoàn cảnh và tư tưởng thời đại. Có những tác phẩm truyện, để đạt được các giá trị thẩm mỹ nhất định, mà tác giả đã sử dụng các yếu tố kì ảo. Do đó, có những biện pháp tuy hữu hiệu nhất với nhân vật trong thời điểm đó nhưng lại không thực sự khả thi với lẽ thường hay không còn phù hợp với thực tế cuộc sống hiện nay. Giáo viên hướng dẫn học sinh sử dụng các dạng câu hỏi đánh giá các biện pháp vượt qua nghịch cảnh trong văn bản truyện dựa trên các tiêu chí như sau:

Câu hỏi đánh giá tính khả thi của các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện: *Các biện pháp vừa đề xuất có khả thi hay không? Có yếu tố nào khiến nó trở nên bất khả thi không? Những yếu tố đó gây trở ngại như thế nào? Với khả năng của nhân vật và các điều kiện hoàn cảnh khác liệu nhân vật có thể giải quyết được tình huống nghịch cảnh này không?...*

Câu hỏi đánh giá tính tích cực của các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện: *Biện pháp này có ưu điểm nào không (cho cá nhân, cho người khác, cho xã hội...)? Những hạn chế của biện pháp này là gì? Nhân vật có thể vượt qua những hạn chế này không?...*

Câu hỏi đánh giá phạm vi đối tượng ảnh hưởng của các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện: *Biện pháp nhân vật sử dụng để vượt qua nghịch cảnh có giúp họ thay đổi điều gì không? Nếu có, thay đổi như thế nào? Những thay đổi đó là tích cực hay tiêu cực? Những người xung quanh nhân vật có phải chịu tác động gì không? Họ chịu ảnh hưởng ít hay nhiều? Nếu nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh sẽ đem lại lợi ích cho nhiều hay ít người?...*

Câu hỏi đánh giá phạm vi thời gian ảnh hưởng của các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện: *Thời gian để nhân vật chuẩn bị biện pháp là nhiều hay ít? Biện pháp có giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh một cách nhanh chóng hơn không? Nếu không, nguyên nhân do đâu mà tình huống nghịch cảnh bị kéo dài?...*

Câu hỏi đánh giá hiệu quả tác động của các biện pháp vượt qua tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện: *Các biện pháp có giúp nhân vật vượt qua tình huống nghịch cảnh không? Biện pháp có giải quyết tình huống nghịch cảnh triệt để hay chỉ mang tính tạm thời? Sau khi thực hiện biện pháp để vượt qua tình huống nghịch cảnh, nhân vật có điều kiện để phát triển hay không?...*

Để lựa chọn được biện pháp tối ưu, giáo viên hướng dẫn học sinh lập kiểm bảng đánh giá tổng quát các tiêu chí của biện pháp. Biện pháp tối ưu nhất là biện pháp đạt được mức tốt ở nhiều tiêu chí nhất. Việc đánh giá các biện pháp giúp nhân vật vượt lên tình huống nghịch cảnh trong văn bản truyện sẽ giúp học sinh hình thành thói quen luôn cân nhắc, đánh giá đa chiều để có thể chọn được biện pháp tốt nhất giải quyết các tình huống nghịch cảnh trong đời sống thực tế.

Như vậy, việc hướng dẫn học sinh tiếp cận văn bản theo định hướng phát triển năng lực vượt nghịch cảnh như trên giúp học sinh nắm rõ bản chất của nghịch cảnh và các phương án giải quyết hiệu quả. Từ đó, học sinh rèn luyện khả năng giải quyết vấn đề và cân bằng cảm xúc, hình thành tinh thần lạc quan, tích cực, không bi quan, chán nản khi gặp khó khăn thử thách và cố gắng tìm kiếm phương án để vượt qua.

4. KẾT LUẬN

Các biện pháp phát triển năng lực vượt nghịch cảnh cho học sinh trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện là các hướng dẫn sự phạm của giáo viên tác động tới học sinh. Để đạt được hiệu quả, học sinh có vai trò chủ động, tích cực trong quá trình tham gia các hoạt động học tập. Việc học sinh được tạo cơ hội trải nghiệm, thử thách bản thân qua các nhiệm vụ học tập phù hợp với khả năng sẽ giúp học sinh từng bước rèn luyện ý chí, hình thành niềm tin vào bản thân và phát triển được năng lực vượt nghịch cảnh. Ngoài ra, việc giáo viên tạo môi trường để người học được trình bày quan điểm, suy nghĩ, góc nhìn của cá nhân cũng góp phần quan trọng để giáo viên nhận ra những trở ngại của người học trong quá trình phát triển năng lực vượt nghịch cảnh và có những hỗ trợ phù hợp. Khi đó, khoảng cách giữa dạy học Ngữ văn nói chung, dạy học văn bản truyện nói riêng với đời sống cá nhân của học sinh sẽ được rút ngắn, học sinh chuẩn bị được những năng lực quan trọng để ứng phó với những nghịch cảnh trong thời đại đầy bất định.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình Giáo dục phổ thông môn Ngữ văn (Ban hành kèm theo Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT ngày 26 tháng 12 năm 2018)*.
- [2] Hoàng Thị Mai (2024), *Chỉ số vượt qua nghịch cảnh (Adversity Quotient -AQ) và thể mạnh của việc dạy học văn bản văn chương trong việc nâng cao chỉ số AQ cho học sinh trung học phổ thông*, Tạp chí Giáo dục, 24(7):24-29.
- [3] Hoàng Phê (2017), *Từ điển Tiếng Việt*, Nxb. Đà Nẵng, Đà Nẵng.
- [4] A.S. Hornby (1997), *Oxford advanced learner's dictionary International student's edition*, Nxb. Oxford university press.
- [5] Masten, A. S., Best, K. M., Garmezy, N. (1990), *Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity*, Development and Psychopathology, 2(4):425-444.
- [6] Stoltz, P. G. (1997), *Adversity Quotient: Turning Obstacles into Opportunities*, John Wiley & Sons.

ENHANCING ADVERSITY COMPETENCE FOR HIGH SCHOOL STUDENTS IN TEACHING READING COMPREHENSION OF NARRATIVE TEXTS

Luu Thi Thanh Thuy, Ha Thi Dung, Ha Giang, Lo Thi Sam, Nguyen Thi Anh

ABSTRACT

The adversity competence refers to the ability to identify challenges, assess the degree of impact of adverse circumstances, and seek appropriate strategies to transcend these difficulties in life. Instructional activities focused on reading comprehension of narrative texts present significant potential for cultivating the adversity competence, owing to both the inherent features of narrative texts and the nature of reading comprehension tasks. This article aims to elucidate theoretical issues and propose pedagogical strategies for enhancing students' adversity competence within the context of teaching narrative texts at the high school level. When educators effectively implement these strategies in the instruction of reading comprehension, students are more likely to develop the resilience necessary to navigate life's difficulties, thereby preparing them to meet the demands of a highly skilled workforce in the 21st century.

Keywords: Adversity competence, Narrative Texts, Reading Comprehension of Texts.

* Ngày nộp bài: 09/4/2025; Ngày gửi phản biện: 16/4/2025; Ngày duyệt đăng: 31/10/2025